

მერაბ კეზევაძე

თაბორის უღანო – უნოზი მონასტარი იმერეთში

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მკვლევართათვის კარგადაა ცნობილი 1826 წელს მოსკოვში დაბეჭდილი წიგნი “История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е января, 1825 года”. წიგნში მრავალი საინტერესო, ჩვენს ისტორიო-გრაფიაში ნაკლებად ცნობილი ან საერთოდ უცნობი ფაქტია დაფიქსირებული, რომელთაგან ჩემი, როგორც გელათის მონასტრის ისტორიის მკვლევრის, ყურადღება მიიქცია გელათის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის აღწერისას გაკეთებულმა ჩანაწერმა, რომ ამ ეკლესიაზე მიწერილია თაბორის უღანო, რომელიც 1815 წელს დაუარსებია არქიმანდრიტ ზაქარიას, მონასტრიდან 30 ვერსის დაშორებით, იმერეთის ყველაზე მაღალ მთაზე, 30 ვერსიდან ბოლო მ მხოლოდ საცალფეხო ბილიკია. უღანოში არის ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ეკლესია და ხის ორი სახლი – სამოთახიანი და ერთოთახიანი. უღანოს აქვს არქიმანდრიტ ზაქარიას მიერ ნაყიდი მნიშვნელოვანი მამულები და მისივე შეძენილი 2 კომლი გლეხი. უღანოს წინამძღვარია მღვდელ-მონაზონი ბესარიონი, მასთან ერთად მსახურობს 2 მღვდელ-მონაზონი და 2 ბერ-დაკონი (ისტორია, 1826, გვ. 54).

მიუხედავად იმისა, რომ ამ წიგნს ჯერ კიდევ 30 წლის წინ გავცანი და მასში მოყვანილი ფაქტები რამდენჯერმე გამოვიყენე ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრისადმი მიძღვნილ ჩემს მონოგრაფიაში (იხ. მ. კეზევაძე “გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს”, ქუთ., 2006) ცნობა გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაზე მიწერილი თაბორის უღანოს შესახებ, სპეციალური კვლევის საგნად დღემდე არ გამოიხდია (უფრო სწორად ვერ გავიხადე), ისე როგორც მასზე არ მსჯელობენ მკვლევრები გ. ტყეშელაშვილი და ლ. ტყეშელაშვილი, რომლებიც ამ ფაქტს იცნობენ და იხსენიებენ კიდევ თავიანთ ნაშრომებში (გ. ტყეშელაშვილი, 2006, გვ. 74; ლ. ტყეშელაშვილი, 2007, გვ. 108).

კვლევის დაწყებას მიძინებდა ის ფაქტი, რომ იმერეთში ტაბორიმი თაბორი, არაფერს ვამბობ თაბორის უღანო-მონასტერზე, დღემდე არ დასტურდებოდა. მართალია, წიგნის ავტორი ამბობს, რომ ის იმერეთის ყველაზე მაღალ მთაზეაო, მაგრამ არ წერს მთის სახელს, არც გელათის მონასტრისადმი მის გეოგრაფიულ მდებარეობას (ჰორიზონტის მხარეს) აღნიშნავს. ტაბორიმი არც ადგილობრივ მცხოვრებთა ცოცხალ მემსიერებაში აღმოჩნდა შემონახული გელათიდან 30 კმ-იან რადიუსში.

იმერეთის თაბორის არსებობა ალბათ კიდევ დიდხანს დარჩებოდა გამოცანად, რომ არა ერთი იღბლიანი შემთხვევა – ქუთაისის ცენტრალური არქივის დიკუმენტებზე მუშაობისას ჩემი ყურადღება მიიქცია ნასყიდობის

ორმა წერილმა, რომელთაგან პირველი 1815 წლის 2 ნოემბრითაა დათარიღებული, მეორე კი – იმავე წლის 17 ნოემბრით. პირველით დასტურდება, რომ თავად ბეჟან გიორგის ძე მხეიძეს გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვრისათვის (“მეურნესათვის”) არქიმანდრიტ ზაქარიასათვის, რომელსაც ველიეთის მთაზე მოუნდომებია ეკლესიის აგება (ხაზი ჩემია - მ.კ.) მიუყილია მამა-პაპისეული “სამხეიძეო მამულის” ნაწილი (ნაწილი უფრო ადრე 1806 წელს მიუყილია - მ.კ.), როგორც მთაზე, ასევე მთის ძირშიც შემდეგ საზღვრებში: “აღმოსავლეთისაკენ მზლუარი ესე არს: ნაკალოვარისაკენ გზა რომ წავა საქარავნო და წყაროს კუდს აქეთ რომ ორი წყალი მთიდან ჩამოვარდება იმ იქით წყალს აქეთ არის, სამხრეთიდან ჩვენი სოფლის სალდარი არის სამზღვარი, ჩრთილოეთისაკენ წყალწითელა არის, დასავლეთისაკენ გელათის შენის ეკლესიის წყალწითელა სოფელი არის და ახალდაბის სოფელი” (ქ.ც.ა. ფ. 18, ს. 534, ფ. 31). საბუთი დაწერილია მღვდელ-მონაზონ ბესარიონ ქართველის მიერ (იქვე). ჩემი ვარაუდით, საბუთის დამწერი და რუს ავტორთან ნახსენები მონასტრის წინამძღვარი მღვდელ-მონაზონი ბესარიონი ერთი და იგივე პიროვნებაა.

მეორე დოკუმენტი პირველის მსგავსი შინაარსისაა, ოღონდ აქ მამულის გაყიდველი თავადი გიორგი ფირანის ძე მხეიძეა, ზემოხსენებული ბეჟან მხეიძის ძმისწული. მყიდველი კვლავ არქიმანდრიტი ზაქარიაა, გაყიდვის მოტივიც იგივეა — “შონდომეთ ველიეთზედ ეკლესიის აღშენება”-ო, იმავე სამხეიძეო მამულს მიყიდის თითქმის იმავე საზღვრებში (იქვე, ფ.32). ამ საბუთის დამწერი თავადი იოანე ბერის ძე წერეთელია (იქვე).

ამ დოკუმენტებით კი დავადგინეთ, რომ არქიმანდრიტ ზაქარიას ეკლესიის ასაგებად ადგილები უყილია იმერეთის მართლაც ერთ-ერთ მაღალ მთაზე — ველიეთზე, რომელიც რაჭის ქედის ერთ მონაკვეთს ჰქვია, მაგრამ ეს ფაქტი არ გვშველდა რომ ეკლესიის ასაგებად ნაყილი ადგილი ჩვენ საკვლევ თაბორად მიგვეჩნია; და ისევ ილბლიანი შემთხვევა — გელათის მონასტრის ისტორიაზე მუშაობისას მივაკვლიე 1828 წლის 3 აპრილით დათარიღებულ გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ნიკოლოზის პატაკს, იმერეთის ეპარქიის მმართველის არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსისადმი, რომელიც იწმენდ ბერ-დიაკონი იოანე ზაზინას გელათის მონასტრის შტატში ჩარიცხვას ეხება. არქიმანდრიტი, თავისი თხოვნა უფრო დასაბუთებული რომ გახადოს, აღწერს ამ ბერის განვლილ ცხოვრებას, რომ ის ისურპიდანვე დიაჩოქად ემსახურებოდა გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვარს (“განმგებელს”) არქიმანდრიტ ზაქარიას, რომ 1812 წელს თვით არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს უკურთხებია დიაკვნად, ზოლო როცა საქართველოს ეგზარქოსის არქიეპისკოპოს თეოფილაქტეს ბრძანებით მომხდარა “ახლადგაყვებული” თაბორის (“შთაბორის”) მონასტრის დაცლა, მონასტრის ნივთ-სამკაული გელათში გადაუტანიათ და ბერ-დიაკონი იოანეც გადაუყვანიათ, მაგრამ 1826 წელს უშტატოდ დარჩენილა და ამიტომაც სთხოვს იქნებ შტატში ჩაერიცხოთო. არქიმანდრიტი ნიკოლოზის ამ თხოვნაზე არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა ნებართვა საქართველოს ეგზარქოს იოანესაგან გამოითხოვა. უქანასენელის ნებართვით 1828 წლის 13 ივნისს ბერ-დიაკონი იოანე გელათის მონასტრის შტატში ჩარიცხეს 30 მანეთი წლიური ხელფასით (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 478, ფ. 1 — 4).

ამ დოკუმენტმა კი უკვე ბევრ საკითხს მოჰფინა ნათელი, კერძოდ, არქიმანდრიტ ზაქარიას მიერ ნაყიდ ველიეთის მთაზე მართლაც აუგიათ ეკლესია და დაუარსებიათ ახალი, თაბორის უდაბნო, რომელიც ძალიან ცოტა ხანი ყოფილა მოქმედი, 1816 წლიდან (1815 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, როცა იყიდა — არქიმანდრიტი ზაქარია ეკლესიის აგებას ვერ მოასწრებდა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ამ დროს იქ თოვლი დევს - მ.კ.) 1821 წლის ივლისამდე, ეგზარქოს თეოფილაქტეს გარდაცვალებამდე, რამდენადაც გაუქმება მისი ბრძანებით მოხდა. უფრო სწორედ, გაუქმების თარიღი საძიებელია 1818 წლის სექტემბრიდან — არქიმანდრიტ ზაქარიას დაპატიმრების შემდეგ, მაგრამ რამდენადაც მონასტრის დაცლა დაევალათ არქიმანდრიტ ნიკოლოზსა და არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს, რომლებიც ფაქტობრივად თავიანთ მოვალეობას ასრულებდნენ იმერეთის აჯანყების დამარცხების შემდეგ — 1820 წლის მარტის ბოლოდან. გაუქმებაც ამის შემდეგაა სავარაუდებელი. ხოლო თუ გავითვალისწინებთ, რომ გელათის მონასტრის შტატში 1821 წელს ჯერ კიდევ არ ჩანს ბერ-დიაკონი იოანე, მაშინ მონასტრის გაუქმების თარიღი 1821 წლის იანვარ-ივნისამდეა საძიებელი.

ამრიგად, თაბორის უდაბნოს არსებობის წლები და სავარაუდო მდებარეობა ნათელია, თუმცა მის ნაშთებს ფიზიკურად ვერ მივაკვლიეთ. უდაბნოს მახლობლად მდებარე სოფლების — სოჩხეთის, ძიროვნის, ახალდაბის მცხოვრებლებმა ადგილი თაბორი არ იციან, არადა, XIX ს-ის 60-იან წლებში უდაბნოს გაუქმებიდან საკმაო დროის გასვლის შემდეგაც, ეს ტოპონიმი არსებობდა. 1863 წელს ის ჩანს გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ონიფანტეს, სოჩხეთელ ყმა-გლეხებსა და იქაურ აზნაურ ყიფიანებს შორის დადებულ ხელშეკრულებაში (იქვე), სადაც თაბორის ჩრდილოეთ საზღვრად მდ. წყალწითელა დასახელებული, ისე როგორც ზემოთ ნახსენებ ნასყიდობის ხელშეკრულებებში, რომლებშიც ტოპონიმი თაბორი არაა დადასტურებული.

ახლა მონასტრის დამაარსებელსა და მასში მოღვაწე ზოგიერთი პიროვნების შესახებ. როგორც დავინახეთ, თაბორის უდაბნო 1816 წელს დაუარსებია გელათის მონასტრის წმ. გიორგის წინამძღვარ არქ. ზაქარიას (გურჯენიქი). ის ჩვენს ისტორიოგრაფიაში კარგად ნაცნობი პიროვნებაა. მისი სახელი უპირველესად წარმოჩინდება წარმატებული სამწიგნობრო-სასტამბო მოღვაწეობით (დაწერილებით მასზე და საკითხის შესახებ იხილეთ მ. კეზევაძე, 2009, გვ. 126 - 132. ო. კასრაძე, 1997, გვ. 395-396). როგორც აღვნიშნეთ, არქიმანდრიტი ზაქარია 1818 წლის სექტემბერში ოსე გაბაშვილთან ერთად იქნა დაპატიმრებული ცრუ ბრალდებით ყალბი დოკუმენტის შედგენისათვის. 1820 წლის სექტემბერში ორთავე გადაასახლეს ბელგოროდში, სადაც გარდაიცვალა 1823 წლის 19 ნოემბერს.

რაც შეეხება უდაბნოს კრებულს, ვიცით, რომ წინამძღვარი ყოფილა მღვდელ-მონაზონი ბესარიონ ქართველი. მისი ბიოგრაფია ჩვენთვის უცნობია. უცნობია, აგრეთვე, კრებულის ორი მღვდელ-მონაზვნისა და ერთი ბერ-დიაკონის ვინაობა. მეორე ბერ-დიაკონი კი მეტად საინტერესო პიროვნებაა, რომელიც თაბორიდან დაბრუნებული ნახევარ საუკუნეზე მეტხანს გელათის მონასტერში მსახურებდა — ესაა ბერ-დიაკონი იოანე ხაზინა (ბახტაძე). XIX ს-ის გელათის

მონასტრის კრებულის (საძმო) დეტალურმა შესწავლამ დამარწმუნა, რომ მოხსენებული იოანე ხაზინა და იონე ბახტაძე ერთი და იგივე პიროვნებაა. გელათის მონასტერში მხოლოდ 1825 წელს ჩანს სხვა ბერ-ღიაკონი იოანეს სახელით, ოლონდ ის გვარად წივწივაძეა.

ბერ-ღიაკონი იოანეს ბიოგრაფიის შესასწავლად, ზემოთ განხილულ 1828 წლის დოკუმენტის გარდა, ცნობებს ვპოულობთ გელათის მონასტრის კრებულის ძმათა სხვადასხვა ნამსახურების სიებში, რომელთაგან უძველესი, 1833 წელს შედგენილი სიიდან ამონაწერი, დართული აქვს 1833 წლის 9 თებერვლით დათარიღებულ გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქ. ნიკოლოზის წერილს იმერეთის ეპარქიის მმართველ არქიეპისკოპოს სოფრონიოსისადმი. წერილში არქიმანდრიტი სთხოვს მღვდელმთავარს, რათა ბერ-ღიაკონი იოანე ხაზინა, რომელიც დიდი ხანია ამ ხარისხში მსახურობს ერთგულად და მორჩილად, არის “ძლიერ კარგის ყოფაქცევის”, აკურთხოს მღვდელ-მონაზვნად. წერილზე თანდართული ნამსახურების სიით ვგებულობთ, რომ ამ დროს ბერ-ღიაკონი იოანე 49 წლისაა, საეკლესიო ყმათა წოდებას ეკუთვნის, ხონის წმ. გიორგის ტაძარში განათლებამიღებულს მორჩილება გაუტარებია გელათის მონასტერში, სადაც 1810 წელს აღუკვეცავთ მონაზვნად, ბერ-ღიაკვნად აკურთხა არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა 1814 წელს (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 939, ფ. 2 - 3). ასეთივეა მისი შემდგომი ნამსახურების სიები, მხოლოდ ასაკი იცვლება. სამწუხაროდ, არსად არ არის დაფიქსირებული მისი თაბორის უღაბნოში მოღვაწეობა. მიუხედავად კარგი ნამსახურობისა და არქიმანდრიტ ნიკოლოზის კარგი დახასიათებისა, არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა ბერ-ღიაკონ იოანეს მღვდელ-ღიაკვნობაზე უარი თქვა იმ მიზეზით, რომ მონასტერი უღიაკვნოდ რჩება! (იქვე, ფ. 4). 1837 წელს ბერ-ღიაკონ იოანეს მეორედ უთხრეს უარი მღვდელ-მონაზვნობაზე, ოლონდ სხვა მიზეზით - მღვდელ-მონაზონ ისააკის თანამგრძნობიარ (ეს ის მღვდელ-მონაზონია, რომელსაც მონასტრის მთელი კრებული და არქიეპისკოპოსი სოფრონიოსიც წუნობდნენ ზედმეტი პირშიმთქმელობისა და სამართლიანობის გამო).

ბერ-ღიაკონი იოანე სასულიერო მოღვაწეობასთან ერთად ახერხებდა შემოქმედებით საქმიანობასაც – ყოფილა ქვაზე და ხეზე კვეთის კარგი ოსტატი. მისი გაკეთებულია გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის დასავლეთ კედელზე წმ. გიორგის ბარელიეფი (რომლის წარწერაშიც მოიხსენიება) და რამდენიმე ჯვარი ხონის წმ. გიორგის ეკლესიაში. მასვე განუახლებია გელათში მღ. წყალწითელაზე ძველი ქვის ხიდი, რომლის აღმნიშვნელი წარწერიანი ქვის სტელა (რომელშიც ასევე მოიხსენიება) დღეს ტყიბულის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია დაცული (მ. კეზევაძე, 2006, გვ. 61). მკვლევარ გივი ტყემელაშვილის ვარაუდით, მისივე გაკეთებული უნდა იყოს გელათის ღვთისმშობლის ტაძრის დიდი სანაწილე (გ. ტყემელაშვილი, 2006, გვ. 162).

ბერ-ღიაკონ იოანეს დიდხანს უცოცხლია. ის 1872 წლის ნოემბერში გარდაიცვალა 80 წელს გადაცილებული (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 11794, ფ. 1). გადარჩენილია მისი საფლავის ქვა, რომელიც წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელთანაა. ქვაზე წარწერაა – “აქა მდებარ არს იეროღიაკონი ბახტაძე იოანე წლისა

ოზოცისა (ოთხმოცისა მ.კ.) მხილთა (მხილველთა-მ.კ.) შენდობას ითხოვს”. XX საუკუნის დასაწყისში, როცა მონასტრის ნეკროპოლის აღწერა მოხდა, წარწერაში ასაკი შეცდომით, ნაცვლად ოთხმოცი წლისა ორმოც წლად იქნა ამოკითხული (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 24112, ფ. 32), რაც ჩემ მიერ გასწორებულ იქნა, თუმცა, ერთი უზუსტობა მაინც რჩება – საფლავის ქვას თავში აქვს წარწერა ჩყნ წთა (1850 - მ.კ.), რაც ტრადიციულად გარდაცვალების თარიღს უნდა აღნიშნავდეს, მაგრამ ამ შემთხვევაში, როცა გარდაცვალების წელი დოკუმენტურად არის დაფიქსირებული, შეცდომასთან უნდა გვქონდეს საქმე. ასეთია მოკლედ თაბორის უდაბნოსა და მასში მოღვაწე ბერთა თავგადასავალი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ისტორია, 1826 — История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е генваря, 1825 года, Москва, 1826 г.

ო. კასრაძე, 1997 - ო. კასრაძე, ნარკვევები ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან, თბ., 1997.

მ. კეზევაძე, 2006 - მ. კეზევაძე, გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს, ქუთ., 2006.

მ. კეზევაძე, 2009 - მ. კეზევაძე, იმერეთის სამეფო სტამბის გაუქმების შემდგომი პერიოდი და უცნობი მესტამბე-მონაზონი, ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწდული, I, ქუთ., 2009.

გ. ტყემელაშვილი, 2006 - გ. ტყემელაშვილი, გელათის საგანძური, ქუთ., 2006.

ლ. ტყემელაშვილი, 2007 - ლ. ტყემელაშვილი, გელათი, ქუთ., 2007.

ქ.ც.ა. - ქუთაისის ცენტრალური არქივის ფონდი 18, ს. 534; ფონდი 21, ს. 478, 939, 11794, 24112.

MERAB KEZEVADZE

TABORI WILDERNESS – AN UNKNOWN MONASTERY
IN IMERETI

The book „История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е января, 1825 года- (The History of the Georgian hierarchy, together with the conversion to Christianity of Ossetia and other mountainous peoples to January, 1st 1825) published in Moscow in 1826 records several interesting facts that have hardly ever been known if not completely unknown in our historiography. One of such facts referred to in this book is the record made during compiling a report about St. George Church of Gelati Monastery; the book says that “affiliated to St. George Church of Gelati is the Tabori Wilderness founded in 1815 by Archimandrite Zakaria; the Wilderness is located on a highest hill of Imereti about 30 km away from the Gelati Monastery. The last 8 km leading to the Tabori Wilderness is a mere narrow path. The Wilderness has a wooden church of the Assumption and two wooden houses, one with one room and the other with three rooms. The Wilderness owns considerable area of estates purchased by Zakaria the Archimandrite. He also bought two peasant families. The head of the Wilderness is Besarioni - a monk-priest, with two other monk-priests and two monk-deacons working with him.”

The place-name *Tabori* has been unknown in Imereti. The author of the book speaks about the distance (30 km away from the Gelati Monastery) on a highest mountain but he does not give the geographical direction of the horizon. Neither does the oral tradition nor the live memory say anything about the Tabori Wilderness in 30 km long radius from the Gelati Monastery.

In Kutaisi Central Archives I discovered two letters of purchases: the first letter is dated as “November 2, 1815” the other “November 17, 1815”. According to these letters we learn that Archimandrite Zakaria bought lands for the purpose of constructing a church on top of one of the highest mountains in Imereti – named as Velieti; in fact Velieti appeared to be the name of a section of Racha Mountain Range. I have also discovered a report of Archimandrite Nikoloz, the head of the Gelati Monastery, sent to Archbishop Sophronios of Imereti Eparchy, dealing with acceptance of a certain monk-deacon Ioane in the staff of the Gelati Monastery. This document threw light upon many issues; namely, on the Velieti mountain, bought by Zakaria the Archimandrite they had established new Tabori Wilderness with a newly built church, which appeared rather short-lived, functioning from 1816 to July, 1821, before the demise of Exarch Theophilakte, as the Wilderness church was abolished by the order issued by Theophilakte.

Thus, the years of existence of the Tabori Wilderness and the approximate place have become known but I could not succeed in finding the exact traces of the

buildings. Tabori Wilderness was really established by Archimandrite Zakaria (Gurgenidze), then the head of St. George Church of the Gelati Monastery. Zakaria is an eminent person in the Georgian historiography. He is well-known for his successful achievements in book publishing business. In September 1818 Archimandrite Zakaria was arrested together with Osse Gabashvili on the false charges for making a fraud document. Both of the convicted men were exiled to Belgorod in September, 1820, where Zakaria died in November 19, 1823.

The biography of Besarion Kartveli, the head of the Tabori Wilderness brethren, and the biographies of the monk-priests and one monk-deacon are unknown. The other monk deacon Ioane Khazina (Bakhtadze), after returning back from the Tabori Wilderness, served more than a half century in the Gelati Monastery.